Orlovsrapport: Bæredygtig dannelse i praksis

– På Fosen Folkehøgskole: Norges højskole for håndværk, selvforsyning og økologi

Af Theis Scherfig, Uldum Højskole 2022

Indhold

UDGANGSPUNKTET FOR ORLOV **2**

ORLOVSFORLØBET 2

FOSEN FOLKEHØGSKOLE **3**

SKOLENS TURE 4

ELEVINDDRAGELSE 6

FESTER OG ALKOHOLKULTUR 7

MIN ROLLE SOM REFLEKSIONSSKABER 7

BÆREDYGTIG DANNELSE I PRAKSIS **8**

SELVFORSYNING 8

AT ARBEJDE MED TRÆ 9

LANGSOMMELIGHED OG FORDYBELSE 10

AT BYGGE MED HALM, LER OG JORD 11

AFRUNDING OG FREMTIDSREFLEKSIONER **12**

BILAG 1 - BILLEDER **13**

BILAG 2 - AKTIVITETER JEG HAR DELTAGET I OG STEDER JEG HAR VÆRET **17**

Udgangspunktet for orlov

Jeg har været højskolelærer i syv år og har på Uldum Højskole primært undervist indenfor det humanistiske og samfundsfaglige felt.
De seneste år har jeg specielt interesseret mig for bæredygtig- og naturbaseret dannelse og på Fosen Folkehøgskole i Norge fandt jeg en mulighed for at få indblik i og dygtiggøre mig indenfor den mere praktiske dimension af disse felter. Jeg søgte orlov for at gøre mine fag mere praktiske og håndværksdrevne samt for at opleve livet på en norsk folkehøjskole.

På Fosen var mit mål at få flere erfaringer med bæredygtighed i praksis, og at være tæt på naturen. Her på skolen for håndværk, sjølberging (selvforsyning) og økologi, fandt jeg et sted hvor jeg kunne få øje på, udfolde og udvikle begrebet bæredygtig dannelse.
Desuden var hensigten med min undersøgelse af håndværk og selvforsyning på en norsk højskole at bidrage til højskolebevægelsens muligheder for at skabe bæredygtig dannelse i praksis og desuden at styrke forbindelsen mellem de norske og danske højskoler og højskolelærere.
For Uldum Højskole var det primære mål at styrke og oprette fag indenfor bæredygtighed med afsæt i håndværk og selvforsyning for at kunne give eleverne større og dybere indblik i alternativer til forbrugssamfundet og opdage og opleve menneskets forbundethed med naturen.

I min ansøgning til både at komme i praktik og at undervise på Fosen Folkehøgskole gjorde jeg mig umage for at gøre mig attraktiv for skolen. Da alle skolens valgfag og linjefag er praktiske, tilbød jeg mig som samfundsfaglig underviser, der kunne sætte gang i refleksioner og debatter.
Idéen var at jeg skulle komme og drysse noget bæredygtig dannelse ud over deres praktiske fag og profil som håndværksskole. Det virkede; der var bred opbakning fra lærere og ledelse til at jeg kunne komme og sætte gang i refleksioner og øvelser i undervisning, som jeg selv skulle stå for og på de linjefag hvor jeg skulle være i praktik.
Min praktik skulle primær fordeles på linjefagene Sjølberging (selvforsyning), Minihus og Økologisk småbrug. Herudover skulle jeg undervise i valgfag, kursusuge og en række fællesfag.

Jeg vil anbefale alle højskolelærere, der ønsker at komme i praktik på en anden skole, at finde en åbning, hvor Højskolen eller stedet kunne have et behov.
På Fosen Folkehøgskole var der behov for en lærer, som kunne sætte gang i refleksioner og samtaler og bygge bro mellem det praktiske og det teoretiske felt. En særlig tak til rektor på Fosen Folkehøgskole Arnhild Finne for at gribe muligheden for at kunne være på deres fantastiske skole!

Orlovsforløbet

I midten af august 2021 pakkede jeg min bil med de mest nødvendige ting og kørte til Rissa, der ligger lidt nord for Trondheim. Jeg skulle bo et par kilometer fra skolen, på skolens gård Nøst, der er med til at forsyne skolen med grøntsager, kød og æg. (Bilag 1:Nøst)
Dagen efter jeg ankom slog jeg hovedet kraftigt og fik en hjernerystelse, der resulterede i en sygemelding de første 7 uger. På trods af at jeg dermed gik glip af opstarten og nogle af de ture skolen tager på i efteråret, så nåede jeg i løbet af resten af undervisningssåret at være med til rigtig mange forskellige aktiviteter.

I faget *sjølberging* prøvede jeg mange forskellige ting indenfor selvforsyning og i *minihus* var det fordybelse i at arbejde med træ.
Jeg var også lidt med på *bådbygning,* efter jeg fandt ud af at det var træarbejdet, der talte mest til mig. Træ er et fantastisk materiale som giver anledning til mange gode snakke om vores forhold til naturen og alt det materielle i vores liv. I løbet af året var jeg også tilknyttet *økologisk småbrug,* stod for en række fællesfag og var desuden to gange i Slovakiet for at lære at bygge med naturvenlige materialer.
I efteråret underviste jeg en gruppe elever i valgfaget Bærekraftigt Liv og en kursusuge i faget Yoga og nærvær.

Da foråret kom, stod jeg ikke selv for valgfag og dette gav mig blandt andet mulighed for at besøge Hjerleid Handverksskole ved Dovre, Sund Folkehøgskole ved Trondheim og Nansenskolen i Lillehammer, tage et kursus i permakultur på Himmelbjerggården i Danmark, deltage i aktivisme mod minedeponering ved Førdefjorden og rejse en uge med Ry Højskole på den Sejlende Højskole i det sydfynske øhav.

Generelt er det dagligdagen, oplevelserne med praktisk håndværk, ånden og udflugterne på Fosen Folkehøgskole der har gjort størst indtryk på mig og jeg vil derfor forsøge at give et indtryk af skolen og den læring jeg har fået ud af at være der. Det skrevne sprog egner sig ikke bedst til at formidle det jeg har lært og oplevet, især inden for praktisk håndværk. Alligevel skal jeg gøre et forsøg og samtidig opfordre alle der er nysgerrige på steder jeg har været eller aktiviteter jeg har deltaget i, til ikke at tøve med at kontakte mig. I Bilag 2 er en samlet oversigt over de aktiviteter, jeg har deltaget i og de steder jeg har været, i perioden august 2021 til juni 2022.

Fosen Folkehøgskole

Som på danske højskoler er der på norske ikke to, der er ens og Fosen Folkehøgskole skiller sig i høj grad ud fra andre højskoler i Norge, idet denne skole kun tilbyder praktiske fag.
Det er en skole der i mange år har været frontgænger indenfor bæredygtighed i praksis.

Når jeg kort skal forklare folk hvad Fosen Folkehøgskole er, så henviser jeg til Frank Erichsen.
Han gik i sin ungdom på Fosen og gik derfra med konkret viden og praktiske kundskaber, som han bruger i TV-programmet ”Bonderøven”, der handler om det enkle og selvforsynende liv.

Højskolen har siden starten af 70’erne tilbudt fag indenfor traditionshåndværk.
På en måde befinder skolens faglige udbud sig i en tidslomme. Eleverne garver skind, fletter kurve, smeder knive, spinder garn, laver reb, segl, ost, pølse, sæbe, bygger huse og traditionelle træbåde, som de efterfølgende sejler og ror.
Mens jeg sidder og skriver denne rapport, er fem elever i færd med at sejle den båd, de selv har bygget, fra Trondheim til Roskilde, hvor båden skal have sin faste plads.
Omdrejningspunktet for skolen er altså selvforsyning i forskellige former: At lære at kunne klare sig selv og at mestre et eller flere håndværk.
Elevgruppen er på flere måder mangfoldig, med op til 30 udenlandske elever, primært fra Danmark, og en bred aldersfordeling med flere elever over 30 år.

Jeg boede på gården Nøst sammen med læreren Thomas, to kalve, fire køer, en tyr, seks ænder, tre gårdkatte og 30 høns. Gården har en omfattende grønsagsproduktion, der er med til at forsyne skolen med kartofler, kål, rodfrugter, salater, tomater og æg. Desuden er der tilknyttet en gårdbutik, der sælger varerne til lokalsamfundet. En god mulighed for at lave folkelig højskole hvor lokalbefolkningen kan blive en del af højskolens virke.
Gården producerer langtfra mad nok til at forsyne alle højskolens måltider, men der skabes en forbindelse mellem eleverne og den mad, de putter i munden og en oplevelse af hvad det vil sige at være selvforsynende.
Ligesom eleverne på skift har køkkentjeneste i løbet af deres ophold, så har de også fjøstjeneste. Fjøstjeneste går blandt andet ud på at give dyrene mad og vand, muge ud og samle æg. Det er tidligt op om morgenen, men eleverne nyder kontakten til dyrene og tager det ansvar der følger med, for kommer de ikke op når vækkeuret ringer klokken 5:30 om morgenen - så får dyrene ikke noget mad.
Der er tradition for at køkkenet præsenterer maden til måltiderne og fortæller om hvorvidt kødet, der serveres, er fra Nøst. En del elever vælger at være vegetarer, men spiser kød når det er fra Nøst, hvor de ved hvordan dyrene har haft det.

Skolens ture

Fosen Folkehøgskole er tilknyttet en ø med vilde får, der hedder Utsetøya. I efteråret og foråret sejles til øen i traditionelle sejlskibe, som eleverne selv har bygget og som skolen har lånt. (Bilag 1:Vårutfart)
Jeg havde fornøjelsen af at være med på skolens vårutfart (forårstur). Det var en meget intens tur ud til øen. Onsdag den 25. maj klokken 8:30 om morgenen begyndte vi at pakke bådene med mad, udstyr og vores personlige tasker. På øen har skolen hverken adgang til strøm, vand eller husly, så der er meget der, skal pakkes i de traditionelle både.
Klokken 11:30 begynder de første små selvbyggede både at sejle ud. Vi er 70 elever og syv lærere fordelt på fire både af typen fembøring og fire mindre både.
Fembøringerne er 13 meter lange og det er en af disse jeg sammen med en af lærerne og 12 elever skal sejle og ro.
Før vi når at komme afsted, bliver det kuling og vi ser hvordan fem både, der allerede er sejlet ud, kæmper for at komme fremad i modvind og regn. Det besluttes at alle både kommer i havn og vi venter til klokken 17 med at sejle. Der skulle den kraftige vind have lagt sig. Dette resulterer i en smuk natsejlads efterfulgt af en hård torsdag.
Vi lægger til i en naturhavn, hvor vi må sejle frem og tilbage med de mindre både for at få alt ind på øen. Vi får et par timers søvn og derefter går jeg og en af de andre lærere ud for at lede efter de 25 får, der bor på øen sammen med deres nyfødte lam.

Naturen, der primært er formet af de vilde får på øen, er en fantastisk oplevelse.
Vi finder halvdelen af fåreflokken og, efter at vi splitter os op, senere den anden halvdel.
Resten af dagen går med at få samlet fårene og plukke dem for uld, som de fremtidige elever kan spinne til garn i løbet af det næste år. Når ulden plukkes af fårene, undgås opdeling af fibrene der forbliver lukkede og dermed giver et bedre produkt.
Oplevelsen med at plukke ulden af fårene var intens. Mange af fårene gjorde modstand og det var tydeligvis ikke behageligt for mor og lam at blive taget fra hinanden. Det er interessant hvordan denne oplevelse af, som menneske, at gå ind og ændre på nogle fårs liv, gjorde stort indtryk og samtidig blot

var en meget lille påvirkning i forhold til hvordan den moderne kødproduktion foregår.
Egentlig er det kun to dage om året at disse fårs liv direkte bliver påvirket af mennesker og dette kan være skræmmende at sætte i relation til alle de dyr, der hver dag står i en stald eller et lille bur. Det sætter nogle tanker i gang i forhold til menneskets relation til dyr og oplevelsen med at plukke uld af fårene er en af de oplevelser jeg kan tage med mig hjem og bruge direkte i min undervisning, til at tale med mine elever om menneskets relation til dyr og natur.

Dagen efter henter jeg og en lille gruppe elever vand i den nærmeste havn.
Vi sejler desuden fire elever ind til havnen, da disse har ramt en mur. Måske skyldes det de primitive forhold og måske det afgrænsede fællesskab og den sociale dynamik, som pludselig er blevet meget tydeligere, her på en ø med vilde får og en højskole, der har bygget primitive toiletter, laver mad over bål og støtter hinanden i de uvante rammer. Det er højst sandsynligt en kombination.
På vej hjem fra turen har vi god vind i sejlet på den lille båd og jeg oplever for alvor hvordan sejlads i en mindre sejlbåd kan gøre en lykkelig. At arbejde sammen med vinden, at krydse med at par åretag for ikke at miste fart, at se klipperne, som ville smadre båden hvis ikke sejlet tages ned og op til en ny sejlretning. Nærvær i naturens hænder.

Turen tilbage fra øen til skolen var hård, men også fed. Det regnede kraftigt og var koldt, men samtidig var der god medvind og selve sejladsen varede fra 12 om natten til 6 om morgenen.
At sejle den distance med 70 elever i traditionelle træbåde med kun to både med motor var i sig selv en oplevelse for livet.
Turen som på mange måder kendetegner Fosen Folkehøgskole kan kun lade sig gøre fordi skolen i mange år står ovenpå nogle stærke traditioner og har lærere ansat og tilknyttet, der både er engagerede og villige til at prioritere det traditionelle frem for det nemme og behaglige. Det kræver også en portion mod og løst tilknyttede lærerkræfter der kan hyres ind som hjælpelærere så der kan være mindst en med meget sejlerfaring, i hver båd.
Turen var både intens, hård og meget lærerrig. At være så tæt på naturens elementer og føle sig så dybt afhængig af naturen kan ikke andet end at rykke på mit natursyn. Naturen er ikke blot som en omsorgsfuld moder, der tager sig af os; den kan også være hård og lever ud fra sine egne love. Naturens grundlove må vi kende for at kunne overleve.
I det moderne samfund er vi blevet afkoblet. Vi forstår ikke at alt vi har omkring os kommer fra naturen og at der er en gensidig afhængighed mellem os og naturen. Dette fik jeg en fornemmelse af på turen.

En anden tur jeg var med på var til Hogstuke med to lærere og 20 elever fra holdene Økologisk småbruk og Sjølberging. (Bilag 1:Hogstuke)
I op til en meter sne huggede vi på skolens sæter træer ned med økser og 2-mands skovsave.
Om dagen arbejdede jeg til jeg knapt kunne holde en økse i hænderne og om aftenen sad vi 23 mennesker i en lille hytte uden elektricitet. Det var tæt og intenst og det skaber en fornemmelse af hvordan folk tidligere har levet tættere på hinanden og naturen og hvor meget arbejde, der tidligere har været for at skaffe sig træ til at varme sig eller bygge sit hjem.

Jeg havde her en interessant oplevelse med at fælde træer. Da jeg sammen med læreren Anton fældede det første træ, var det som et ritual. Det var et stort grantræ og jeg mærkede min

taknemmelighed for dette træ og tænkte på den varme, mange mennesker ville få fra det i lang tid. Træet var for mig ikke blot et objekt der skulle bruges, det havde et liv som både blev taget og som ville leve videre i form af varmen der bliver afgivet og aksen der bliver skabt, når det brændes af.
Efterhånden som jeg fældede flere træer og arbejdet blev hårdt, så skiftede mit forhold til træerne. De blev i højere grad objekter og mistede for mig deres liv både før og efter fældningen. Det var en mission, der var store træer med mange grene, der var svære at håndtere; jeg gik i "effektiviseringsmode". Allerede imens jeg fældede træerne blev jeg opmærksom på dette skift i mig og eksperimenterede med mit tempo og energiniveau og mærkede hvordan dette påvirkede min holdning til de træer jeg fældede og afgrenede. Min oplevelse var at gå ind og ud af henholdsvis taknemmelighed og ydmyghed og på den anden side en slags maskulin kamp og krigeriskhed.
Det er svært at forklare, men der er hos mig vækket en nysgerrighed for hvordan vi mennesker forholder os til de ressourcer, levende dyr og organismer, der omgiver os. Har mantraet fra industrialiseringen om vækst, produktivitet og effektivitet gjort os til utaknemmelige ressourcejægere eller er dette en grundforudsætning for mennesket, at køre rovdrift på sine omgivelser?
Endnu en oplevelse der giver grobund for interessante samtaler og øvelser med mine elever i fremtiden.

Jeg er imponeret over at have mødt lærere, som er så engagerede og villige til at tilbringe fem dage i en meget lille hytte med 20 elever, sove i minusgrader, arbejde hårdt dagen igennem og stadig vise omsorg for de elever, som kan være udfordret af de hårde kår.

Elevinddragelse

I løbet af et skoleår afsættes fire dage til dugnad. Dugnad er et norsk begreb, der dækker over et fælles udført, frivilligt arbejde. Dagene er en fin måde at løfte i fællesskab og med lidt mere organisering er det et koncept, der rummer et stort potentiale for fællesskab og ejerskabsfølelse for elevernes forhold til højskolen. I løbet af min tid på Fosen stod jeg blandt andet for at reparere en facade af ler, bygge og omstikke kompostkasser og så var jeg med til at etablere et græstag på en af skolens hytter.
Udover dugnad var der også flere anledninger, hvor hele skolen måtte tage fat.
F.eks. flyttede vi det tinyhouse, som minihus-holdet havde bygget halvt færdigt og det samme gjaldt de færdigbyggede både der skulle i vandet (Bilag 1:Flytninger)

Allerede før eleverne ankommer er de tre ugentlige morgensamlinger fordelt over hele året.
Hver lærer har i løbet af året to morgensamlinger og hvert linjefag har 10 morgensamlinger, som de står for. Dette resulterer i en hel masse spændende morgensamlinger for eleverne.
To eksempler der står særligt tydelig for mig var elevmorgensamlinger om henholdsvis kompost og om minedeponering i de norske fjorde.
Med udgangspunkt i kompost formåede eleverne at formidle grundlæggende og vigtige principper om jordens økosystemer og den cirkularitetstænkning, der er så vigtig at forstå for at imødekomme nogle af de helt store økologiske udfordringer, vi står overfor. Hvis du tager noget op af jorden, må du også give noget tilbage, ellers udpines jorden.

Morgensamlingen om minedeponeringen var med til at 20 elever tog til Førdefjorden for at lave aktivisme og civil ulydighed mod mineselvskabet Nordic Minings planlagte udledning af 250 millioner

tons mineaffald i Førdefjorden. (Bilag 1:Aktivisme) Dette er en kontroversiel sag og faktisk tog jeg senere selv til fjorden for at støtte op om aktivismen og lave en podcast. Podcasten ligger på min podcast kanal *Hvor skal vi hen?* og hedder *Sivil ulydighet og aktivisme ved Førdefjorden.* Den kan høres på alle større podcasttjenester: Spotify, Apple Podcast osv.
Civil ulydighed er et virkeligt interessant tema at tale med eleverne om, fordi der er flere eksempler i historien på at der er blevet gjort noget ulovligt, som har været nødvendigt på det tidspunkt og senere er dem, som har overtrådt grænsen, blevet gjort til helte.
Min tur til Førdefjorden har gjort mig nysgerrig på at arbejde videre med aktivisme og civil ulydighed, både i mit privatliv og som højskolelærer.

De to morgensamlinger og den store tilslutning til aktivismen er meget god indikator på hvordan en stor del af eleverne på Fosen Folkehøgskole forholder sig til klima og miljø.
Flere af eleverne har været aktive medlemmer i Natur og Ungdom og stiller også krav om at skolen efterkommer den grønne profil, som er blevet et af kendetegnene for skolen.

Fester og alkoholkultur

På Fosen holder hver linje, i løbet af året, en fest for resten af eleverne og de tre lærere som er sat på til at komme til festen.
I Norge er det forbudt at opbevare og indtage alkohol på højskoler. Dette resulterede på Fosen i nogle rigtig fine, alkoholfrie fester med god mad, dans og underholdning som eleverne på de enkelte linjer stod for.
I stedet for, som på mange danske højskoler, at have 16-20 fester i løbet af et halvt år plus alle de spontane drukaftener, så har Fosen Folkehøgskole 12 fester uden alkohol i løbet af et helt år.
Dette fungerede supergodt og jeg tror det er sundt for alle mennesker at lære at have det sjovt sammen uden alkohol. Når det er sagt så er der stadig en gruppe elever der tager ned til vandet, op i skoven eller ned på pubben, for at drikke alkohol. Dette var et tema til lærermøderne, men min oplevelse var at alkoholkultur fylder langt mindre på lærermøderne og højskolen generelt end hjemme på de danske højskoler.

Min rolle som refleksionsskaber

Fosen Folkehøgskole er en meget praktisk skole. Som inspektøren Kenneth Bjørkli en dag nævnte for mig og en gruppe udenlandske lærere, der var på inspirationstur, så beskæftiger Fosen sig meget med bæredygtighed i praksis, men snakker meget lidt om bæredygtighed. Min oplevelse var den samme og det var også derfor jeg havde fået lov til at komme; det var mit lod.

Jeg oplevede at det gav god mening at give eleverne en masse praktiske oplevelser og kundskaber som bringer dem tæt på naturen og viser dem et alternativ til den forbrugskultur, de er født ind i.
På den anden side så manglede der noget til at bygge bro ud til samfundet og som eleverne kan spejle sig i. Derfor var det også en fornøjelse at kunne bidrage med forskellige spørgsmål, samtaleøvelser og oplæg, der kunne skabe refleksion og debat.
Specielt i fagene Sjølberging og Minihus var jeg med til at sætte gang i forskellige snakke og refleksioner om de ting, som vi gjorde. Flere elever kom efterfølgende til mig og fortalte, at de synes at det var godt at jeg var der og at snakken ellers ikke var blevet taget.

I slutningen af opholdet spurgte jeg en gruppe elever hvad de havde lært eller fået med sig fra Fosen. Her nævnte eleverne i høj grad fællesskabet og den personlige udvikling man gennemgår når man spejler sig i et fællesskab og en masse forskellige mennesker igennem et år. Der var altså ikke nogen der fremhævede håndværket, bæredygtighed og naturen. Det er interessant at selvom højskolen er så markant anderledes i det den tilbyder så er det stadig i høj grad det samme som gør størst indtryk på eleverne: Fællesskab og personlig udvikling.

Bæredygtig dannelse i praksis

I løbet af året har jeg fået mange oplevelser med hvad bæredygtig dannelse i praksis kan være (Bilag 2). Allerede et par dage efter jeg var ankommet var jeg med ude på grøntsagsmarken og hive grøntsager op af jorden for herefter at lægge dem ind på vægten og betale for varerne.
Egentlig var systemet lavet for at grøntsagerne kunne holde sig længere. I jorden holder de sig bedre end at ligge i en kasse inde i en butik.
Oplevelsen med at få hænderne i jorden og trække majroer, rødbeder og glaskål op af jorden gav mig en forbindelse til det jeg spiste. De orm, der havde spist af den ene majroe, var det mest naturlige og den dyrebare majroe blev skåret ned til halvdelen efter at ormedelen var skåret fra. Nede i Netto var den nok aldrig kommet i kurven, men var blevet kategoriseret som en ubrugelig grøntsag.

Det er selvfølgelig forskelligt hvad vi tager med os fra en oplevelse af selv at hive sine grøntsager op af jorden, men her er et stort undervisningspotentiale og det giver et godt udgangspunkt for at tale med eleverne om vores forsyningssystem og hvordan vi er blevet fremmede for det vi putter i munden. Mad er jo helt grundlæggende for vores overlevelse og vi er begyndt at tage den mere og mere for givet. Fødevarerne er der bare, der, på hylderne. Hvor en gennemsnitsdansker for 100 år siden brugte måske 50% af deres budget på mad, så bruges i dag ned til 10%. Dette er problematisk når det er jorden der udpines og betaler prisen for den billige mad vi har adgang til i supermarkederne.
Hvis vi selv dyrker grøntsagerne og regner timeløn med, så vil det være nogle meget dyre grøntsager. Men hvad er det vigtige og hvad vil vi gerne prioritere?
Sådan nogle snakke er oplagte at have efter man har været ude at hive nogle grøntsager op af jorden, og endnu bedre hvis det er grøntsager som man selv har været med til at dyrke.

Selvforsyning

Min første oplevelse med faget Sjøberging var at plukke blomster og høste rødbeder, gulerødder og kål på Nøst. Tilbage på skolen skulle blomsterne bruges til at farve garn, og kålen hakkede og knugede vi med salt, til fermentering. Allerede dagen efter stod jeg i mit eget køkken og kæmpede for at få hvidkålen til at frigive vand, for at få gang i min egen surkål.
Vi havde ingen undervisning fået om selve fermenteringsprocessen, næringsindhold eller fermenteredes grøntsagers betydning for tarmfloraen. Vi havde fået en opskrift og var gået i gang.

Min oplevelse mindede mig om hvor vigtigt det er at gøre ting i praksis. Havde jeg kun deltaget i et foredrag om fermentering, så var sandsynligheden for at jeg selv næste dag havde stået med hænderne i kålen nok mindre.
I fremtiden vil jeg i min undervisning i bæredygtighed bestræbe mig på at prioritere det praktiske,

selvom jeg også gerne vil give dem lidt teoretisk viden. Når først man har gjort noget en gang så er det bare nemmere at få det gjort igen.

Ud over at fermentere kål, så bager jeg surdejsrugbrød og spirer bønner og linser.
Det sparsomme udbud af rugbrød og økologiske grøntsager i Norge spiller nok en væsentlig rolle for min nye interesse i "selvforsyning". Denne observation motiverer mig til sammen med eleverne at undersøge i hvor høj grad vi har vænnet os til at købe færdige produkter og har mistet føling med hvor det vi putter i munden, kommer fra. Hvilke led har fødevarerne været igennem og hvilke konsekvenser har det for os selv og samfundet, at vi selv producerer maden fra første stadie: Ude at samle frø til spirebakken eller om vi går ud på marken når vi skal hente vores mad eller ned i butikken. Jeg mener ikke at alle skal blive selvforsynende og producere alting selv, men jeg mener der er et stort lærings- og undervisningspotentiale i selvforsyning.

Faktisk spiller vi mennesker jo egentlig en meget lille rolle i selve produktionen af de råvarer vi spiser, forstået på den måde at det er jorden, solen, regnen, insekterne og dyrene der gør alt arbejdet for os. Sådan nogle snakke, der godt kan virke lidt provokerende for nogle elever, er gode at tage, med udgangspunkt i konkrete oplevelser og erfaringer. Desuden giver det god mening at have indblik i det, som er lige omkring os, ligesom vi alle burde have en vis viden om hvordan kroppen fungerer.

At arbejde med træ

I starten af maj fandt jeg tre dage hvor jeg kunne besøge Hjerleid Handverksskole.
Skolen tilbyder blandt andet fagene træskæring, møbelsnedker og smedning som en del af en videregående uddannelse. Her fik jeg undervisning i træskæring og i møbelsnedkeri, mod at jeg underviste alle deres elever i fællesfaget "Kloden og bærekraft".
Jeg brugte to dage på at lave et skærebræt med udskæring og fik indblik i hvor meget det kræver at høvle et bræt lige (Bilag 1:Produkter).
Som min underviser Thomas sagde, så handler det om at mestre de grundlæggende teknikker og principper før maskinerne tages i brug. Det samme gjorde sig gældende i Minihus, hvor min og elevernes første opgave var at lave en savbænk med håndsav, japansav, stemmejern, vinkelmåler, stregmåler, høvl, hammer, søm og lim.
Jeg fik indblik i det traditionelle håndværk og måske vigtigst af alt: Jeg fik med værktøjerne i hånden på Fosen og Hjerleid, indsigt i hvor lidt jeg egentlig vidste om håndværk og jeg fik mere respekt for håndværket og materialerne. Det giver en værdsættelse af de ting, vi har omkring os, når man forstår hvordan de er lavet og hvor meget tid, energi og håndbåret kundskab, der er lagt i dem.

Derudover befandt jeg mig, især mens jeg høvlede, i det som kan kaldes *det andet læringsrum*[1]. Jeg oplevede at min viden om og erfaring med at høvle ikke var tilstrækkelig for at høvle brættet lige på alle sider. Min læringsproces var i høj grad afhængig af min egen tålmodighed med at blive ved med at prøve. Måske hver time fik jeg et par råd og efterhånden begyndte jeg at lære håndværkets kundskab og hvor meget træning, det kræver at mestre et håndværk.
Som jeg også skrev om i min HPU, så mener jeg at det er vigtigt, at vi sætter vores elever i nogle

[1] Oettingen, Alexander von (2016:101-104): Almen didaktik – mellem normativitet og evidens. Hans Reitzels Forlag, Latvia.

situationer hvor de befinder sig i det andet læringsrum, hvor de ikke kender svaret, hvor det ikke er behageligt at være og hvor de hidtil, i høj grad har lært at de hurtigst muligt skal ud af for at finde løsningen og komme videre til næste opgave[2].
Når eleven arbejder med traditionelt håndværk, giver det muligheder for at denne kan befinde sig i andet læringsrum i flere timer. Jeg kan støtte eleverne ved at give dem råd ind imellem og gøre det klart at det tager tid, at lære at mestre noget.

Efter at jeg på Hjerleid havde undervist skolens elever i Klodens tilstand og bæredygtighed, gav den gode og dedikerede rektor på Helle Hundevadt mig bogen "Kloge hænder – Et forsvar for håndværk og faglighed" (Tesfaye 2013) i gave.
Mattias Tesfaye argumenterer i denne bog for at der er mange ting, der ikke kan læres ved at læse bøger. Med cyklen som eksempel forklarer han hvordan den viden, det kræver at cykle, er indarbejdet som rutiner i vores balancenerve, i vores muskulatur og i vores syn og hørelse. De fleste af de hundredevis af små avancerede bevægelser vores krop laver når vi cykler sker ubevidst og med baggrund i indlærte erfaringer fra forrige gang der kom en kastevind fra venstre eller en kantsten, vi skulle op over[3].

Denne beskrivelse af at lære at cykle minder mig om da jeg på Fosen lærte at arbejde med friskt træ. Faktisk havde jeg fået meget lidt formel undervisning i dette, men lærte rigtigt meget ved at stå nede i sløjdlokalet i min fritid og få gode råd af de nogle af de mere øvede elever indimellem.
Generelt handlede det om at lære træet og værktøjet at kende, og at arbejde med det. Til sidst begyndte mine hænder selv at skifte mellem forskellige greb.
Jeg arbejder med økser, båndknive, skejern, stemmejern og ikke mindst kniv. Benjamin er elev og har gået på skolen Säterglätan i Sverige og er virkelig dygtig til at arbejde i friskt træ. Han lærer mig at udsmykke de færdige køkkenredskaber; at gøre dem endnu mere værdifulde. De redskaber, jeg får snittet, virker for mig værdifulde og alligevel er det blot træ. (Bilag 1:Produkter)

Der er masser af træ. Vi kan vælge at brænde det, at bygge af det, at lave redskaber af det.
Træ er et genialt produkt og at arbejde med det giver et godt udgangspunkt for forskellige snakke. Jeg har i løbet af min orlovsperiode fået mod på at opstarte et fag der kombinerer arbejdet med friskt træ med forskellige temaer.

Langsommelighed og fordybelse

Når jeg underviser i faget Bærekraftig liv tager jeg flere gange mine elever med ud i skoven. En dag om ugen har vi fem timer til at undersøge klodens tilstand, alternativer til forbrugssamfundet og at komme tættere på naturen.
Dette har jeg også undersøgt på Uldum Højskole, men på grund af de mange fag vi udbyder på skolen, er det svært at få prioriteret at komme tættere på naturen og opleve hvad det vil sige at lade sig påvirke af den, at komme ned i tempo og ind i dens rytme.

[2] Scherfig, Theis (2019): Højskoleundervisningsmetoder – Højskolepædagogik og almen didaktik i praksis
[3] Tesfaye, Mattias (2013:21): Kloge hænder – Et forsvar for håndværk og faglighed, Gyldendal

På Fosen har det været interessant at kunne fordybe sig mere i naturen og ikke skulle have travlt med at nå igennem en masse forskellige temaer.

Jeg synes om idéen at eleverne på højskole kan prøve en masse ting af - men ofte kan dette resultere i at eleverne ikke rigtigt kommer i dybden med de ting, som de beskæftiger sig med.
Oplevelsen af at fordybe sig og turde være langsom er noget jeg tager med mig fra Fosen.
I det moderne samfund, som langt de fleste elever kommer fra, er der meget, der skal nås og stress er ikke unormalt. Derfor er det også vigtigt at højskolen kan og tør vise at der er an anden mulighed og at der er et andet tempo, som vi sammen kan tune ind på.
Måske vi har brug for at tage det hele lidt mere roligt og i et langsommere tempo, ind i mellem.
Dette bliver nemmere at få gjort hvis vi er i nogle rammer, som lægger op til et andet tempo.
Når det er sagt så er præstationspresset også at finde på Fosen og især lige op til opholdet slutter:
Huse og både skal bygges færdige, Skind skal garves, kurve skal flettes, kajakker skal bygges osv.

At bygge med halm, ler og jord

To gange var jeg i Slovakiet for at besøge ArTUR, en forening af arkitekter, håndværkere, producenter og forhandlere der arbejder med naturbyggeri.
Foreningen havde i samarbejde med foreningen Slovak Centre for Communication and Development, fået en god sjat penge til blandt andet at tilbyde to kurser til Fosen Folkehøgskole.
Første gang jeg var afsted, var i marts sammen med to lærere fra Fosen. I løbet af tre dage formåede vi sammen med 10 kursister fra Slovakiet at bygge ydervægge og loft på et mindre hus (Bilag 1:Slovakiet).
Huset blev bygget af elementer af træ og halm fra producenten Ecococon og det var fantastisk at opleve hvordan byggeri i naturvenlige materialer kan være effektivt og at de færdige boliger appellerer til en bred del af befolkningen. (Bilag 1: Truth window)
Firmaet har allerede bygget mere end 250 huse i Europa og hvis ikke jeg var højskolelærer var jeg måske hoppet ind i denne grønne byggeomstilling. Der er meget brug for at vi gentænker de materialer, som størstedelen af både huse og større byggerier i dag bliver bygget med. Det var virkeligt opløftende at se og arbejde med løsningerne på nogle af vor tids største udfordringer.
Desuden er foreningen Artur involveret i nogle virkelig gennemførte online kurser i at bygge med naturvenlige materialer. Undervisningsmaterialet kan findes på: https://acteco.eu

Anden gang jeg var afsted var lige efter højskoleopholdet i starten af juni, sammen med ni elever fra linjen Minihus. Her lærte vi at bygge med ler, sand og jord. Selvom vi lærte noget nyt, så var det vi lærte, ældgamle byggeteknikker som virker og som jeg har tænkt at lære videre til mange elever i fremtiden. Det kan nok være udfordrende at overtale sine kollegaer til at bygge et helt halmhus på skolens grund og her kan det give mening at arbejde med at lave enkelte lervægge på skolen og derved give eleverne en oplevelse af at arbejde med et godt byggemateriale, der giver anledning til snakke og refleksioner om blandt andet indeklima, den byggeindustri der præger vores samfund og om hvordan vi kan pege den i en bedre retning.

Afrunding og fremtidsrefleksioner

Det har været utroligt givende og spændende at tilbringe så lang tid på en højskole, der arbejder så bredt og dybt med selvforsyning og bærdygtighed i praksis. En livsbekræftende oplevelse at være en del af et fællesskab, der i den grad viser at der findes alternativer til det moderne forbrugssamfund.

Jeg glæder mig til i min undersvingspraksis at inkorporere flere og flere praktiske aspekter af bæredygtighed og selvforsyning. Det er svært at spå hvad mit års orlov præcis kommer til at betyde for mit fremtidige virke som højskolelærer, men jeg er sikker på at min orlov på mange måder kommer til at skinne igennem min fremtidige undervisningspraksis. Det er både oplevelserne på Fosen og alle de andre steder jeg har været, der tilsammen udgør en heftig inspirationsindsprøjtning til at arbejde videre med bæredygtig dannelse i praksis.

Som tidligere nævnt vil jeg gerne starte et nyt fag som kombinerer arbejdet med friskt træ med forskellige temaer. Faget kunne hedde Snit og Snak. Et fag hvor vi snakker om samtiden vi lever i, vores relation til ressourcerne omkring os, natursyn, fremsyn, tilbagesyn. Hvordan vi som individer og fællesskaber navigerer i en konstant foranderlig tid og kultur? Hvordan vi stopper op og springer ud af jagten på social anerkendelse, den perfekte præstation og det helt rigtige liv?
Sådan nogle temaer og spørgsmål vil jeg snakke med eleverne om, før og efter vi arbejder i frisk træ.
I faget skal vi være udenfor, vi skal fælde et træ og primært bruge økse og kniv. Vi skal undersøge stilhed, langsommelighed og taknemmelighed, mens vi gør træet endnu mere værdifuldt end det allerede er.
Det bliver spænende for alvor at bygge bro mellem det samfundsfaglige og praktiske på Uldum Højskole, hvor fagene som på mange andre højskoler overvejende enten er samfundsfaglige eller kreative.
Jeg håber at mine erfaringer kan bidrage til højskolebevægelsens arbejde med bæredygtig dannelse og udveksling mellem Norske og Danske højskoler og stiller mig ydmyg til rådighed.

Bilag 1 - Billeder

Nøst

Vårutfart

Hogstutfart

Flytninger

Produkter

Aktivisme

Slovakiet

Truth window

Bilag 2 - Aktiviteter jeg har deltaget i og steder jeg har været

Sjølberging – Selvforsyning ved Fosen Folkehøgskole
Grøn sløjd
Fermentering af gulerødder og kål
Pileflet
Reparation af elektronik med loddetin
File save og økser
Lave sæbe og creme

Minihus ved Fosen Folkehøgskole
Bygge savbænk
Følge processen med at bygge to minihuse
Løfte huset på plads
Oplæg og debat om materialer og træproduktion
Materialepyramiden

Aktiviteter ved Fosen Folkehøgskole
Hogsuke med Sjølberging og økologisk småbruk – Fælde træer med tomandssav og økse
Dagstur med Sjølberging og økologisk småbruk – Lave rygeost og tænde bål af frisk ved
Vårutfart med hele skolen – Sejle i traditionelle både, samle vilde får og plukke uld
Dugnad - Lave lerblanding og restaurerer udendørs lervæg
Dugnad - Bygge og omstikke kompostkasser

Andre ture
Kursus i at bygge med halm ved ArTUR, Slovakiet
Kursus i at bygge med ler, jord og sand ved ArTUR, Slovakiet
Deltagelse i aktivisme og Civil ulydighed med Natur og Ungdom, Førdefjorden
Besøge Sund Folkehøgskole, Inderøy
Besøge Nansenskolen, Lillehammer
Besøge Hjerleid handverksskole, Dovre

Aktiviteter i Danmark
Permakultur Design kursus (PDC) ved Jesper Saxgren, Himmelbjerggården
Sejle i det sydfynske øhav med Ry Højskole ved Den Sejlende Højskole

Produkter jeg har lavet
Skærebræt med træudskæring
Kurv i pileflet
Skeer, knive og stegespader i træ
Savbænk
Podcast om civil ulydighed – https://hvorskalvihen.podbean.com
Podcast om traditionshåndværk – https://hvorskalvihen.podbean.com (Tilgængelig fra 1/8/2022)